

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

Scoala doctorală „Studii de Populație și Istoria Minorităților”

TEZĂ DE DOCTORAT

(rezumat)

Percepția italiană a României Mari (1918-1927)
Atitudini, reacții, perspective

Coordonator științific:

Conf. dr. Ion Cârja

Doctorand:

Patrizio Trequattrini

CLUJ-NAPOCA, 2025

CUPRINS

Cap. I. *Relațiile italo-române până la sfârșitul Primului Război Mondial*

Cap. II. *Conferința de pace de la Paris (1919-1920) - prezentare generală*

Cap. III. *Aspirația Italiei de a deveni o mare putere*

Cap. IV. *Italia și România de la Conferința de pace la ratificarea unirii Basarabiei cu România în parlamentul de la Roma (1927)*

- Relațiile Italiei cu Bulgaria și Ungaria (cu referire la România)
- Relațiile Italiei cu Iugoslavia și România
- Relațiile dintre România și Puterile Antantei în timpul Conferinței de Pace
- Problema Basarabiei și relațiile italo-ruse (cu referire la România)
- Relațiile italo-române
- Relațiile italo-franceze (cu referire la România)
- Concluzii

Cap. V. *România Mare văzută de unele dintre cele mai importante ziare cotidiene din Italia*

- România Mare în imaginea ziarului „Avanti!”
- România Mare în primul an după proclamarea Unirii, conform ziarului „Corriere della Sera”
- România Mare în anii 1920-1925, conform ziarului „Corriere della Sera”
- România Mare în anul 1926, conform ziarului „Corriere della Sera”
- România Mare în anul 1927, conform ziarului „Corriere della Sera”
- La Grande Romania în imaginea ziarului „Il Messaggero”
- România Mare în imaginea ziarului „La Stampa”

Concluzii

Bibliografie

Teza de față se articulează în cinci capitole, din care două, mai voluminoase, sunt împărțite în șapte subcapitole. Primul capitol se intitulează *Relațiile italo-române până la sfârșitul Primului Război Mondial*, capitolul al doilea are ca temă *Conferința de pace de la Paris (1919-1920) - prezentare generală*, capitolul III se intitulează *Aspirația Italiei de a deveni o mare putere*, iar capitolul IV are titlul *Italia și România de la Conferința de pace la ratificarea unirii Basarabiei cu România în parlamentul de la Roma (1927)*. Capitolul IV este împărțit în șase subcapitole, după cum urmează: Relațiile Italiei cu Bulgaria și Ungaria (cu referire la România), Relațiile Italiei cu Iugoslavia și România, Relațiile dintre România și Puterile Antantei în timpul Conferinței de Pace, Problema Basarabiei și relațiile italo-ruse (cu referire la România), Relațiile italo-române, Relațiile italo-franceze (cu referire la România), iar la final Concluzii.

Capitolul V, cu titlul *România Mare văzută de unele dintre cele mai importante ziare cotidiene din Italia*, este format din următoarele subcapitole: România Mare în imaginea ziarului „Avanti!”, România Mare în primul an după proclamarea Unirii, conform ziarului „Corriere della Sera”, România Mare în anii 1920-1925, conform ziarului „Corriere della Sera”, România Mare în anul 1926, conform ziarului „Corriere della Sera”, România Mare în anul 1927, conform ziarului „Corriere della Sera”, La Grande Romania în imaginea ziarului „Il Messaggero”, România Mare în imaginea ziarului „La Stampa”.

Cercetarea a avut ca bază mai ales volumele din seria *Documenti Diplomatici Italiani* și articolele de presă publicate în perioada 1918-1927, care aveau ca temă dominantă România. Literatura secundară a servit la încadrarea surselor primare în contextul istorico-politic românesc din deceniul care a urmat Primului Război Mondial. Cantitatea de documente utile pentru tema lucrării nu este deloc neglijabilă, astfel am identificat 333 documente produse de diplomația italiană în perioada avută în vedere, și respectiv 666 articole de presă. Elaborarea tezei de doctorat a rezultat dintr-o sinteză a informațiilor din sursele primare, completate cu datele oferite de literatura secundară. Am reușit, astfel, să oferim o viziune documentată cu privire la România Mare, în primul să deceniu de existență.

Primul capitol al lucrării parcurge rapid o perioadă lungă, care începe de la abandonarea provinciei Dacia, în anul 271, de către Imperiul roman, până în secolul al XVIII-lea, pentru care au fost luate în considerare relațiile ocazionale dintre peninsula italică și Țările Române. Sunt descrise, în continuare, cu mai mare atenție raporturile dintre statele existente în peninsula și Principatele Române în secolul al XIX-lea, pentru a ne concentra apoi mai ales asupra raporturilor italo-române din primele decenii ale secolului XX și asupra evenimentelor mai importante pentru cele două țări,

Italia și România: participarea la Primul Război Mondial, victoria, completarea procesului risorgimental și a unității naționale și, în fine, formarea României Mari. De aici drumul comun al celor două țări se desparte, în sensul în care concomitent cu România Mare nu s-a format o Italie Mare, dimpotrivă, apare chiar înainte de terminarea războiului (în 24 octombrie 1918), deplânsă de către D'Annunzio, deziluzia de nedepășit a unei „victorii mutilate”.

Cel de al doilea capitol este dedicat Conferinței de pace de la Paris, actul final al „Marelui Război”, în care au fost hotărâte destinele lumii, profund marcate de experiența celor peste patru ani de război global. Din acest act final, partea cea mai importantă au fost, incontestabil, primele șase luni, pe durata cărora au fost luate hotărârile cele mai importante, chiar dacă nu toate s-au formalizat în acest interval. Capitolul al doilea prezintă cele cinci tratate și condițiile de pace care au fost impuse de către învingători celor învinși. Primul tratat, semnat la Versailles în 28 iunie 1919, a impus Germaniei condițiile stabilite la conferința de pace; tratatul următor a fost cel de la Saint Germain, din 10 septembrie 1919, acesta stabilea condițiile de pace care urmau a fi impuse Austriei; în același an a fost semnat tratatul de la Neuilly, în 27 noiembrie, prin care au fost stabilite condițiile de pace valabile pentru Bulgaria. În ceea ce privește condițiile de pace pentru Ungaria, tratatul care le va stabili va fi semnat după conferința de pace, încheiată oficial în 20 ianuarie 1920, este vorba de tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920. În fine, prin tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 au fost stabilite condițiile de pace pentru Imperiul otoman și indicate, totodată, noile frontiere ale Turciei după căderea imperiului. Hotărârile luate prin tratatul de la Sèvres au fost foarte defavorabile pentru Turcia, astfel că au fost redefinite într-o manieră mai puțin ostilă prin tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923, încheiat nu cu Imperiul otoman ci cu republica lui Mustafa Kemal.

Cel de al treilea capitol încearcă să identifice elementele unei evoluții istorice anterioare, care au determinat inițial regatul Sardiniei și apoi pe cel al Italiei să încerce să ocupe un loc important în panorama statelor europene mai de seamă, și mai ales să încerce să câștige considerație și stimă din partea celor șase mari puteri ale secolului XIX și începutului de secol XX: cele patru puteri europene (Imperiul britanic, Franța, Imperiul habsburgic, ulterior austro-ungar, Prusia, devenită ulterior imperiu german), și cele două puteri euroasiatice (imperiul rus și imperiul otoman). Cele patru puteri, cu excepția Imperiului otoman, care suferea un proces de contracție și de pierdere progresivă a teritoriilor, avea tendința de a se extinde tot mai mult, în Europa atât cât era posibil și mai ales în afara Europei.

Italia, care aspira să devină și să fie considerată o mare putere, a dorit s-o apuce pe aceeași stradă, cea a expansionismului, chiar dacă nu a atins un nivel economic și mai ales industrial care să-i permită să se arunce într-o aventură atât de riscantă. Doi factori împiedecau lansarea Italiei într-o direcție atât de improbabilă, așa cum se anunța o competiție de tip imperialist: în primul rând era

vorba de absența unei baze economico-industriale consistente și solide, în al doilea rând lipsa unei pregătiri și a unei experiențe militare, așa cum demonstraseră înfrângerile suferite în contextul războaielor de independență, chiar și după realizarea unității național-statale. S-ar putea adăuga un al treilea factor, mai mult de ordin psihologic și simbolic decât real, dar oricum sugestiv, reprezentat de începutul unei politici coloniale, manifestat încă înainte de cucerirea capitalei, în sensul în care Italia a făcut prima mutare pe tabla de șah a imperialismului, achiziționând indirect, prin intermediul companiei de navigație Rubattino, portul Assab din Eritreea, în 15 noiembrie 1869, când Roma era încă papală și nu aparținea Italiei; a devenit capitală 10 luni mai târziu, din întâmplare însă, după prăbușirea francezilor în Sudan, și nu prin vreun merit al italienilor. În derularea tentativei sale de a deveni o mare putere, Italia a suferit o serie de umiliri, așa cum a fost aceea de la Congresul de la Berlin din 1878, de la care a ieșit cu mâinile goale; apoi aceea a „loviturii Tunisiei”, primită din partea Franței în încercarea de a obține Tunisia; în Africa orientală a înregistrat o serie de eșecuri militare care au culminat cu înfrângerea de la Adua din 1 martie 1896, considerată drept cea mai gravă înfrângere suferită în Africa de către o putere colonială. Atât înfrângerile militare risorgimentale cât și cele de după înfăptuirea unității statale, în loc să inducă o atitudine de resemnare, dimpotrivă au provocat un tot mai puternic sentiment de revanșă: se căuta mereu o altă ocazie, un nou context de război pentru a recupera onoarea pierdută. Italia intra, astfel, tot mai mult, într-un cerc vicios, dat de frustrarea crescândă de a nu putea să facă față competiției cu marile puteri, frustrare care o determina să angajeze o nouă bătălie pentru a recupera stima pierdută, a cărui eșec nu făcea decât să amplifice frustrarea și să scadă considerația statelor dominante. Acest final falimentar a fost întrerupt de războiul din Libia, chiar dacă n-a fost vorba de o victorie netă, iar după câțiva ani de participarea la Primul Război Mondial, chiar dacă aceasta include Caporetto, ajuns o metaforă pentru orice dezastru. Intenția cercetării noastre a fost aceea de a trasa o linie de continuitate între regatul Sardiniei, Italia liberală și cea fascistă. Aspirația de a deveni o mare putere a ajuns o adevărată obsesie în perioada fascismului, iar Ducele nu făcea altceva decât să repete că Italia are nevoie de „un loc sub soare”. Tendința obsesivă spre expansiune, către putere și dominare, erau tot una cu fascismul. Fructul otrăvit pe care Italia l-a oferit lumii a fost fascismul, indiferent de numele pe care acesta l-a căpătat în țările în care a fost replicat. Chiar și replica cea mai oribilă, nazismul, n-a fost altceva decât o copie a fascismului. Originalul a fost italian. Nu este vorba de o revendicare făcută cu orgoliu, ci cu consternare, în respectul adevărului.

În cel de al patrulea capitol, am considerat oportun ca, pentru a reconstitui, pe cât posibil, rețeaua de relații diplomatice dintre România, Italia și alte țări care au avut raporturi mai directe cu acestea, să procedăm în manieră analitică prin identificarea a șase contexte specifice și aprofundându-le pe fiecare, pentru a putea furniza cel mai mare număr de informații posibile privind relațiile directe

dintre România și Italia, dar și cu referire la țări care au avut un impact mai semnificativ asupra politicii externe a celor două surori latine. O cantitate apreciabilă de documente a confirmat faptul că Italia s-a raportat la România ca la întreaga Europă răsăriteană, în care să-și exercite propria influență politică și economică. Pentru a-și realiza propriul proiect, adică pentru a deveni subiect politic de referință pentru țările din aria danubiano-balcanică (Ungaria, România, Bulgaria), Italia ar fi trebuit să fie un promotor al federalimului față de țările vizate; dar fiindcă războiul le-a plasat în tabere pe diferite pe cele trei țări (Bulgaria și Ungaria împotriva României) pe care Italia ar fi trebuit să le organizeze într-o federație, sarcina acesteia din urmă era extrem de dificilă. Pentru a o duce la bun sfârșit, trebuiau depășite două blocaje, unul reprezentat de contenciosul româno-bulgar și altul de cel româno-maghiar. Pentru a fi depășită ostilitatea Bulgariei față de România, aceasta din urmă ar fi trebuit să retrocedeze Dobrogea meridională Bulgariei. Pentru a se depăși ostilitatea maghiară față de România, aceasta din urmă ar fi trebuit să ofere Ungariei unele concesii teritoriale în Transilvania. România nu era dispusă să facă nici una din cele două concesii, cu atât mai puțin pe amândouă. Trebuie recunoscut că proiectul italian nu era lipsit de sens, dar nu era lipsit de o anumită logică, întemeiată pe două date deloc lipsite de relevanță. În primul rând, era vorba de a persuadea o singură țară din trei, astfel persuadând România se rezolvau ambele blocaje, iar în al doilea rând Italia dispunea de o foarte puternică monedă de schimb, ratificarea tratatului pentru Basarabia. Evident, această monedă politică nu era de ajuns și nici nu era fără condiții, în sensul în care Italia trebuia să o folosească pentru a obține de la România concesii tarifare, comerciale și pentru acestea din urmă mai ales petroliere. Pentru se ridica la înălțimea exigențelor românești, pe lângă sprijinul politic Italia ar fi trebuit să susțină România și pe plan financiar acordându-i un credit sine die, fapt care ar fi trebuit să determine Bucureștiul să cedeze cel puțin Cadrilaterul și să rezolve diferendul româno-bulgar. Dar Italia nu avea capacitatea financiară pentru a construi și mai ales pentru a realiza un proiect atât de ambițios.

În ceea ce privește relațiile italiene cu Iugoslavia și România, Italia avea un cadru clar și coerent al propriilor interese: România, așa cum s-a văzut, reprezenta baza de sprijin pentru o politică de expansiune danubiano-balcanică, cel puțin sub aspect politic și economic. Iugoslavia din contră, era întruchiparea cea mai rea a haosului balcanic, un mare ostacol în drumul Italiei spre est, o emanație franceză ce putea configura pericolul unei încercuiri, o țară în măsură să concureze Italia în primatul asupra Adriaticii, în fine un bastion isurmontabil în vederea unei eventuale proiecții italiene asupra Albaniei. Întrucât Regatul sârbo-croato-sloven se formase la 1 decembrie 1918, Italia la conferința de pace n-a avut nici o ezitare să susțină pretențiile românești și să le combată pe cele iugoslave în problema Banatului. Chiar și în ceea ce privește unele neînțelegeri dintre România și Antanta, Italia a avut grijă să afișeze o poziție care fără a fi ostilă celorlate trei mari puteri membre ale Consiliului

Suprem, căuta cât mai mult posibil să atenueze adversitatea Consiliului față de România în contextul războiului româno-maghiar și să modereze prevederile și deciziile pe care le Consiliul le lua din când în când pentru a determina România să aibă abordări mai moderate.

Relațiile dintre România și Rusia solicitau în mod direct implicarea Italiei, pentru că aceasta dispunea de instrumentul decisiv pentru a rezolva problema Basarabiei, dar întârzia să-l folosească pentru a nu compromite raporturile politice și comerciale cu Rusia dar și pentru a impune României un preț mai mare, care creștea pe măsură ce ratificarea unirii Basarabiei se lăsa așteptată.

Ultimul subcapitol se referă în mod direct la relațiile italo-române, care au cunoscut faze pozitive, de aliniere, înțelegere și colaborare, precum și faze negative în care prietenia și înrudirea italo-română au fost absolut teoretice și n-au reprezentat nimic concret, în care cele două țări au acționat individual, separat, asumând poziții de politică internațională distante sau divergente. Cele două țări s-au atras dar s-au și respins, negăsind niciodată un punct de echilibru între cele două extreme opuse. Reflectând numai asupra perioadei cuprinse între începutul Primului Război Mondial și încheierea conferinței de pace, apar evidente rațiuni de confruntare și opoziție, astfel Italia încălcând cele două tratate încheiate cu România a ieșit din neutralitate fără s-și avertizeze aliata; Italia a fost cooptată în „clubul” Celor patru mari puteri, în timp ce România a fost inclusă printre națiunile cu interese limitate; rezultatele obținute de România la conferință au fost pe de-a-ntregul satisfăcătoare, în timp ce cele obținute de Italia au fost dezamăgitoare; după război Italia a alunecat în tabăra țărilor revizioniste, în timp ce România a fost una din cele mai convinse țări antirevizioniste; în România s-a menținut la putere un regim liberal, în timp ce Italia a devenit fascistă, inventând doctrina politică cea mai execrabilă a istoriei.

Ultima temă a celui de al patrulea capitol a avut în vedere relațiile italo-franceze, care au fost o bază pentru politica externă italiană, prin urmare și pentru relațiile italo-române. Relațiile italo-franceze reprezintă cea mai bună cheie interpretativă pentru înțelegerea atitudinii Italiei față de România. Politica italiană cu privire la România a avut o semnificație antifranceză, în condițiile în care tentativa italiană de a forma o zonă de influență care să includă Ungaria, România și Bulgaria avea în vedere construirea unei bariere împotriva avansului Franței în răsăritul european. Relațiile italo-franceze au cunoscut un parcurs sinuos, caracterizat prin faze de colaborare sau de alianță urmate de faze de opoziție sau de ostilitate deschisă. Franța susținuse statul sabaud (italian) cu ocazia celui de al doilea război de independență, furnizându-i un ajutor decisiv în războiul împotriva Austriei; în același timp, însă, războiul n-a fost dus până la capăt și expansiunea Piemontului a trebuit să se limiteze la cucerirea teritoriului lomabrd. Protestând împotriva abordării lui Napoleon al III-lea, care n-a dus lucrurile la un bun sfârșit așteptat de italieni, Cavour și-a dat demisia. După unificarea Italiei, Franța a zădărnicit printr-o intervenție militară încercările trupelor lui Garibaldi de a cucerii Roma. În

1870, ocuparea Cetății Eterne a reprezentat unul din cele mai scăzute puncte atinse de relațiile italo-franceze, iar comportamentul Italiei a fost considerat o trădare la adresa Franței. În 1881 lovitura Tunisiei a fost considerată o trădare a Franței față de Italia, care în anul următor a aderat la o alianță nefirească, blocul Triplei Alianțe, pentru a depăși starea de izolare în care ajunsese. Trebuie observat că alianța cu Austro-Ungaria și cu Germania prevedea ajutor pentru Italia din partea celor două imperii, în cazul în care Franța ar fi atacat Italia. De aici se poate deduce că ipoteza unei ofensive militare franceze contra Italiei nu era de exclusă, la un asemenea nivel de ostilitate au ajuns relațiile italo-franceze. Italia a rămas oficial în alianța cu Germania și Austro-Ungaria până în 1915, adică în alianța opusă grupului din care făcea parte Franța, împreună cu Rusia și Marea Britanie. Se poate conchide așadar, la modul sumar, că din 1859, anul celui de al doilea război de independență, până în 1915 când a fost semnat acordul de la Londra, Franța și Italia n-au mai fost aliate și că relațiile dintre ele, cu excepția câtorva momente scurte de elucidări, au fost mai degrabă tensionate până la punctul în care Italia a luat în calcul posibilitatea unui conflict armat. Numai odată cu Primul Război Mondial s-a reconstituit alianța dintre cele două națiuni; după încheierea conflictului, însă, rivalitatea s-a aprins din nou, pentru că Italia și-a făcut iluzia că poate concura cu Franța și că va ajunge în relația cu rudele de dincolo de Alpi cel puțin la raprturi de paritate. Așa cum s-a văzut, însă, tentativa Italiei de a deveni o putere de referință pentru țările din regiunea danubiană, n-a reușit. Cu toate acestea, Mussolini n-a renunțat la proiecte ambițioase, după cum o demonstrează ulterior campaniile militare împotriva Abisiniei, Albaniei și Greciei.

În capitolul V al tezei de față a fost valorificată informația furnizată de principalele ziare italiene despre România în perioada 1918-1927. „Avanti!”, oficiosul Partidului Socialist Italian, a început să apară din 25 decembrie 1896, întemeiat și condus de Leonida Bissolati. Numele ziarului deriva de la cotidianul omonim german „Vorwärts”, organ al Partidului Social Democrat German. Până la întemeierea ziarului socialist, apăruseră în categoria de presă de opoziție numai periodice: săptămânale, bimensuale sau lunare. În coincidență cu congresul socialist din 1896, și în climatul reacționar de după Crispi, a apărut necesitatea de a se pune la dispoziția Partidului Socialist un instrument cotidian de informație și de luptă politică. Orientarea politică a ziarului era legată de contradicțiile dintre diferitele curente existente în partid, în special de lupta dintre curentul reformist și cel maximalist. Între începutul secolului XX și războiul din Libia s-au perindat la conducerea ziarului, în funcție de cum au prevalat diferite orientări din partid, diferite personaje ca Ferri, Morgari, Bissolati, Treves, iar sediul ziarului s-a transferat de la Roma la Milano începând din 9 octombrie 1911. La congresul de la Reggio Emilia din 1912 a ajuns să fie majoritar curentul maximalist și direcțiunea ziarului a fost încredințată lui Benito Mussolini.

„Corriere della Sera”, a fost fondat la Milano în 5 martie 1876. A fost un ziar cu o poziție politică moderată, care îl avea ca om politic de referință pe contele Cavour și era de orientare liberală și conservatoare, în sensul în care dorea să păstreze Statutul Albertin și dinastia, pentru că cei doi factori determinanți au dat Italiei cele mai mari succese pe care aceasta le-a cunoscut în istoria sa recentă: unitatea națională și independența față de dinastii străine. Turnura decisivă pentru ziarul milanez se produce în 1900, când ajunge director Luigi Albertini, care rămâne la conducerea acestui cotidian timp de un sfert de secol. La începutul secolului XX, „Corriere della Sera” era deja al doilea ziar din Italia după „Il Secolo”, și acesta tot din Milano, cu un tiraj care ajungea la cica 100.000 de exemplare. În 1904, după 28 de ani de apariție, „Corriere della Sera” era în măsură să anunțe că deja depășise „Il Secolo” și că devenise cel mai important cotidian italian, o poziție pe care apoi a menținut-o în mod constant.

„Il Messaggero” a fost întemeiat în 8 decembrie 1878, la Roma, de către ziaristul Luigi Cesana și de Baldassarre Avanzini, care fondase anterior „Il Fanfulla” la Florența, mutat din 1871 la Roma. Conform formulei inițiale, trebuia să fie „Ziarul ziarelor”, compus cu ajutorul tehnicii „taie și lipește”, în sensul în care trebuia să folosească decupaje din alte ziare sau extrase din alte publicații cotidiene, care erau expresia celor mai diferite tendințe politice, pentru a satisface cerințele pluralismului. Proiectul n-a avut succes și după ce a fost abandonat a prevalat o nouă orientare: interesul cititorilor pentru întâmplările răsunătoare ale cotidianului citadin. Atenția acordată „faptelor șocante” a făcut din „Il Messaggero” în mod prevalent o foaie de știri negative urbane sau în orice caz un o gazetă de știri din viața de zi cu zi a Romei, în timp ce spațiul dedicat politicii a fost redus în mod drastic. Primul director a fost Fedele Albanese, cărui i-a urmat din aprilie 1879 Luigi Arnaldo Vassallo. În 1880, cofondatorul Luigi Cesana a ajuns director al ziarului.

Cotidianul „La Stampa” a fost fondat în 9 februarie 1867 la Torino de către Vittorio Bersezio, cu numele de „Gazzetta Piemontese” și numai în 1895 a preluat numele sub care este astăzi cunoscut. Un punct de cotitură în istoria ziarului are loc odată cu preluarea direcțiunii de către Alfredo Frassati, care a înțeles necesitatea de a se trece dincolo de limitele regiunii Piemonte și din acest motiv a suprapus, cu începe din 1895, titlul original peste noul titlu, lipsit de referințe geografice. Asemeni ziarului „Corriere della Serra”, „La Stampa” era o gazetă de orientare liberală. Din 1900 Frassatti a cumpărat întreaga proprietate a ziarului, iar din 1901 „La Stampa” a ajuns să fie unul din cele trei ziare cotidiene (împreună cu „Corriere della Sera” și cu „Giornale d’Italia” de la Roma), care au marcat începutul ziaristicii de opinie și informație, orientate spre reformismul de tip liberal.

BIBLIOGRAFIA

I. SURSE

a) Surse edite

(*Documenti Diplomatici Italiani* și alte ediții de documente)

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VI, volume I, a cura di Rodolfo Mosca, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1956.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VI, volume II, a cura di Rodolfo Mosca, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1980.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VI, volume III, a cura di Renato Grispo, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 2007.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VI, volume IV, a cura di Italo Garzia, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 2017.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VI, volume VIII, a cura di Renato Grispo, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 2017.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VII, volume I, a cura di Ruggero Moscati, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1953.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VII, volume II, a cura di Ruggero Moscati, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1955.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VII, volume III, a cura di Ruggero Moscati, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1959.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VII, volume IV, a cura di Ruggero Moscati, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1962.**

***Documenti Diplomatici Italiani*, serie VII, volume V, a cura di Giampiero Carocci, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1967.**

Dinu Rudolf, *La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici 1914-1918*, Editura militară, Bucurest, 2006

România în primul război mondial. Documente militare și diplomatice italiene, 1914-1918, a cura di Rudolf Dinu e Ion Bulei, Editura militară, București, 2006.

35 de ani de relații italo-române, 1879-1914. Documente diplomatice italiene, a cura di Rudolf Dinu e Ion Bulei, Univers Enciclopedic, București, 2001.

b) Presă

„Avanti!”, Roma, decembrie 1918-1927

„Corriere della Sera”, Milano, decembrie 1918-1927

„Il Messaggero”, Roma, decembrie 1918-1927

„La Stampa”, Torino, decembrie 1918-1927

II. CĂRȚI, STUDII, ARTICOLE

ALBERTINI Luigi, *Le origini della Guerra del 1914. Le relazioni europee dal Congresso di Berlino all'attentato di Sarajevo*, Libreria Editrice Goriziana, Gorizia, 2022.

ALTAROZZI Giordano, *Alcune considerazioni sul Risorgimento di italiani e romeni: parallelismi e divergenze* in *Il Risorgimento italiano e i movimenti nazionali in Europa. Dal modello italiano alla realtà dell'Europa centro-orientale* a cura di G. Altarozzi e C. Sigmirean, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2013.

ARENDT Hannah, *Le origini del totalitarismo*, Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 2009.

ARHIRE R. e ROȘU T. a cura di *The Paris Peace Conference (1919-1920) and its aftermath. Settlements, Problems and Perceptions* a cura di S. Arhire e T. Roșu, Cambridge Scholars, Cambridge, 2020.

BACON Jr. Walter M. *Nicolae Titulescu și Politica externă a României, 1933-1934*, Institutul European, Cluj Napoca, 1999.

BANDOW Doug, *Washington gioca col fuoco*, in *La guerra continua* a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 1, GEDI, Ariccia (RM), 2023.

BASCIANI Alberto, *Alcune considerazioni dei giornali romeni sul processo risorgimentale italiano in Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno* a cura di I. Cârja, Presa Universitară Clujeană, Bistrița, 2010.

BASCIANI Alberto, *Frontul de est. De la Belgrad la Budapesta*, in Marele Război și Europa danubiano-balcanică a cura di Francesco Guida, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2016.

BASCIANI Alberto, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania 1918-1940*, Aracne, Roma, 2007.

BASCIANI Alberto, *Le relazioni diplomatiche fra l'Italia e i Principati romeni dalla Mica Unire al Congresso di Berlino (1861-1878)* in Italia e Romania verso l'Unità Nazionale a cura di F. Guida, Humanitas, Bucarest, 2011.

BASCIANI Alberto, *L'illusione della modernità: il sud-est dell'Europa tra le due guerre mondiali*, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2016.

BASCIANI Alberto, *Tra armistizio e pace separata (dicembre 1917-maggio 1918). Romania e Italia nell'ultimo anno di guerra*, in La campagna di Romania (1916-1917): esperienze e memoria storica, Atti del convegno di studi italo-romeno, Venezia 13-14 ottobre 2016, Quaderni della casa Romena di Venezia, XII 2017, Institutul Cultural Român.

BASCIANI Alberto, *Un fronte a parte? La Grande guerra nel sud-est dell'Europa* in Contemporanea, anno XX, n. 1, 2017.

BASSONI Nicola, *Ouverture del Novecento. La guerra russo-giapponese e le sue relazioni con l'equilibrio europeo*, in Nuova Rivista Storica, XCVIII, I, 2014, Società Editrice Dante Alighieri, Roma.

BATTAGLIA Antonello, *I rapporti diplomatici italo-francesi dalla Seconda Guerra d'Indipendenza allo Schiaffo di Tunisi*, Editură Universităţii Petru Maior, Historia 2-12, Tîrgu Mureş, 2012.

BATTAGLIA Antonello, *Il Dodecanneso italiano*, Eurostudium3w, Rivista di storia europea e internazionale, SAPIENZA Università di Roma, Roma, 2022.

BATTAGLIA Antonello, *L'esercito italiano durante la neutralità (1914)*, in Al Fronte. La Grande guerra fra interventismo, cronaca e soccorso a cura di A. Carteny, G. Motta, A. Vagnini, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2018.

BATTAGLIA Antonello, *Neutralità armata? Le condizioni del Regio Esercito* in "Rivista Militare", n. 4, 2014, Roma, Ministero della Difesa.

- BATTAGLIA Roberto, *La prima guerra d'Africa*, Einaudi, Torino, 1958.
- BECHERELLI Alberto, *Italia e regno SHS nell'Europa di Versailles. Dispute confinarie e trame adriatiche nel nuovo equilibrio continentale* in *Quale Storia*, Rivista di storia contemporanea, EUT, Trieste, anno XLIX, n. 1, giugno 2021.
- BENOCCHI Beatrice, MAZZETTI Alessandro, *Il governo italiano e il ruolo geopolitico della Russia (1917). L'auspicio italiano di preservare l'unità russa di fronte all'inaspettata rivoluzione di ottobre*, in *Eunomia*, Rivista semestrale di Storia e Politica Internazionali 2, 2017, Salento University Publishing, Lecce.
- BENSO Camillo conte di Cavour, *Discorsi parlamentari*, Einaudi, Torino, 1962.
- BERNARDINI Giovanni, *Parigi 1919. La Conferenza di pace*, Il Mulino. Bologna, 2019.
- BIAGINI Antonello, *L'Italia e le guerre balcaniche*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012.
- BIAGINI Antonello, *Storia della Romania contemporanea*, Bompiani, Milano, 2004.
- BIAGINI Antonello, *Tra Risorgimento e Grande Guerra: l'Italia e la guerra di Libia*, in *Il Risorgimento italiano e i movimenti nazionali in Europa. Dal modello italiano alla realtà dell'Europa centro-orientale* a cura di G. Altarozzi e C. Sigmirean, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2013.
- BOBBIO Norberto, *Destra e Sinistra*, Donzelli, Roma, 2014.
- BOLOVAN Ioan., *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania Familie, moralitate, și raporturi de gen*, Editura ȘCOALA ARDELEANĂ, Cluj Napoca, 2015.
- BORSA Mario, *La libertà di stampa*, Corbaccio, Milano, 1925.
- BOTTIROLI Giovanni, *La guerra del risentimento*, in *Tutto un altro mondo* a cura di L. Caracciolo, Limes, Rivista Italiana di Geopolitica, n.10, 2022, Gedi, Ariccia (Roma).
- BUCUR Bogdan, *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, Rao Class, Bucarest, 2017.
- BUCARELLI Massimo, *Il problema dell'intervento italiano in guerra e la Questione Nazionale Serba* in *L'Italia neutrale 1914-1915* a cura di G. Orsina e A. Ungari, Rodorigo Editore, Roma, 2016.
- BULEI Ion, *Breve storia dei romeni*, Edizioni Dell'Orso, Alessandria, 1999.
- CACCAMO Francesco, *L'Italia e la nuova Europa*, Luni Editrice, Vignate (Milano), 2000.

CANDELOORO Giorgio, *Storia dell'Italia moderna. Il fascismo e le sue guerre*, Universale Economica Feltrinelli, Milano, 2014.

CANFORA L. BORGONOV F. *Guerra in Europa*, Laterza, Bari, 2018

CARACCILO Lucio, *Il secolo lungo* in Tutto un altro mondo a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 10, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM)

CARACCILO Lucio, *Il silenzio di Puskin* in La Russia cambia il mondo a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 2, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM).

CARACCILO Lucio, *L'ultima parola ai popoli muti* in La fine della pace a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 3, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM).

CARACCILO Lucio, *Platov non ha paura* in Il caso Putin a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 4, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM).

CARACCILO Lucio, *Walzer per nessuno* in L'ombra della bomba a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 9, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM).

CARDINI Franco-VALZANIA, Sergio *La pace mancata. La Conferenza di Parigi e le sue conseguenze*, Mondadori, Milano, 2018.

CARDINI Franco-VALZANIA Sergio, *La scintilla. Da Tripoli a Sarajevo: come l'Italia provocò la Prima Guerra Mondiale*, Mondadori, Milano, 2015.

CARIOLI Giuliano, *La Grande Guerra del 1917 nei rapporti tra Italia e Romania*, Salento University Publishing, Lecce, 2017.

CAROCCI Giampiero, *Storia d'Italia dall'Unità ad oggi*, Feltrinelli, Milano, 1975.

CASTRONOV Valerio TRANFAGLIA Nicola, *Storia della stampa italiana*, Laterza, Bari, 1976.

CĂTĂNUȘ Dan, *Il Quadrilatero. Ideologia cominternista e irredentismo bulgaro. 1919-1940*, Istituto nazionale per lo studio del totalitarismo, Bucarest, 2001.

CĂRJA Ion, *Élite e nazione. L'episcopato greco-cattolico romeno e il tardo Risorgimento* in Italia e Romania verso l'unità nazionale a cura di F. Guida, Humanitas, București, 2011.

CĂRJA Ion, *Identità ecclesiastiche a confronto. La Chiesa greco-cattolica romena al concilio Vaticano I* in Il Concilio Vaticano I e la modernità a cura di M. Baumeister, A. Ciampani, F. Jankowiak, R. Regoli, Miscellanea Historiae Pontificiae 72, Pontificia Università Gregoriana, Pontificio Istituto Biblico.

- CÂRJA Ion, *Il primo giornale di Luigi Cazzavillan a Bucarest: "Fraternitatea italo-româna" (1881-1884)* in *Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno*, a cura di I. Cârja, Bistrita, 2010.
- CÂRJA Ion, *Imaginea Împăratului Carol I (IV) al Austro-Ungariei printre românii din Transilvania (1916-1918)* in *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie* a cura di Andreas Gottsmann, Verlag, Vienna 2007.
- CÂRJA Ion, *Legiunea Română din Italia în anii Marelui Război - între istorie și istoriografie* în *Anuarul Institutului de Studii Italo-Român*, XV, 2018, pp. 47-60 (publicato come e-book, vedi: <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/2666.pdf>).
- CÂRJA Ion, *L'entrata dell'Italia nella Grande Guerra (1915). Atteggiamenti e percezioni dei romeni transilvani*, Convegno Internazionale di Studi: „Romania e Italia nella prima guerra mondiale”, FIRI, Roma, 2014.
- CÂRJA Ion, *Per una storia delle élites ecclesiastiche romene nella Transilvania dell'Ottocento. Alcune considerazioni* in *Le élites europee nell'Europa danubiana balcanica nel XIX secolo* a cura di R. Tolomeo, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2011.
- CÂRJA Ion, *Presentazione. Il "tramonto degli imperi" e l'autodeterminazione delle nazioni. Alcune considerazioni*, in *Imperi e Nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale* a cura di I. Cârja, Argonaut, Roma-Cluj Napoca, 2016.
- CÂRJA Ion, *Sub semnul lui Clio, la cumpănă dintre milenii. Teme și problematici de istoria românească în istoriografia italiană, 1920-1922*, in *Crisia* vol. LII supliment n. 1, 2022, 150 de ani de Muzeografie orădeană a cura di G. Moisa e A. Chiriac, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2023.
- CÂRJA Ion, *Tra impero e nazione. Romeni e italiani sotto il vessillo asburgico negli anni della Grande Guerra*, in *Imperi e Nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale* a cura di I. Cârja, Argonaut, Roma-Cluj Napoca, 2016.
- CHELARU Rafael Dorian, *Il problema della conversione al cattolicesimo nella Moldavia del Settecento nelle fonti della Sacra Congregazione "De Propaganda Fide"* in *La storia di un riconoscimento: i rapporti tra l'Europa centro-orientale e la penisola italiana dal Rinascimento all'età dei Lumi* a cura di Cristian Luca e Gianluca Masi, Istros editrice, Brăila, 2012
- CIACHIR Nicolae, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, Albatros, Roma, 1996.

CIURE Florina, *L'identità dei Romeni Transilvani rispecchiata negli scritti veneziani (secoli XVI-XVII)* in Quaderni della Casa Romena di Venezia IX, 2012, Institutul Cultural Român, Bucarest, 2013.

CONSTANTIN Ion, *La battaglia diplomatica per il riconoscimento internazionale dell'unione della Bessarabia con la Romania* in Il problema della Bessarabia nelle relazioni Romeno-Sovietiche 1918-2018 a cura di F. R. Mihai e V. Buga, Litera, Bucarest, 2018.

CONZE Eckart, *La grande illusione*, Rizzoli, Milano, 2019.

CORLĂTEANU-GRANCIUC Silvia, *Alexandru Averescu și ratificarea de către Italia a Tratatului Basarabiei de la Paris din 28 octombrie 1920 în Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Serie nouă) Istorie, Tom LXIV Număr special Marea Unire a Românilor (1918) Istorie și actualitate*

CROCE Benedetto *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. Adelphi, Milano, 1991.

D'ALESSANDRI Antonio, *I romeni della Transilvania, il Risorgimento italiano e l'alternativa fra confederazione latina e danubiana* in Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno a cura di I. Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2011.

D'ALESSANDRI Antonio, *La questione d'Oriente e l'Europa. Nazionalismo, rivoluzione ed esilio dopo il 1849* in Italia e Romania verso l'Unità Nazionale a cura di F. Guida, Humanitas, București, 2011.

D'ALESSANDRI Antonio, *La scelta romena della neutralità e la stampa italiana (agosto-ottobre 1914)* in La campagna di Romania (1916-1917): esperienze e memoria storica, Atti del convegno di studi italo-romeno, Venezia 13-14 ottobre 2016, Quaderni della casa Romena di Venezia, XII 2017, Institutul Cultural Român. Bucarest.

D'ALESSANDRI Antonio, *Una “preda” da spartire: Impero Ottomano, Grandi potenze e Stati balcanici* in Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale a cura di Ion Carja, Argonaut, Roma-Cluj Napoca, 2016

DECLEVA Enrico, *L'Italia e la politica internazionale dal 1870 al 1914: l'ultima fra le grandi potenze*, Mursia, Milano, 1974.

DE FELICE Renzo, *Le interpretazioni del fascismo*, Laterza, Bari, 2000.

DE FELICE Renzo, *Mussolini il rivoluzionario*, Einaudi, Torino, 1995

DELUREANU Ștefan, *Garibaldi între mit și istorie*, Paideia, Bucurest, 2007.

DELUREANU Ștefan, *La ricezione romena del processo di unificazione italiana in Italia e Romania verso l'unità nazionale* a cura di F. Guida, Humanitas, Bucurest, 2011.

DELUREANU Ștefan, *Mazzini și românii în Risorgimento*, Paideia, Bucurest, 2006.

DELUREANU Ștefan, *Risorgimento italiano e Risorgimento romeno*, La città del sole, Napoli, 2005.

DI GIOVANNI Antonino, *Gaetano Salvemini e la guerra italo-turca (1911-1912). Colonialismo, identità e nazionalismo durante la campagna di Libia.*”, in *Voci dal Novecento IV* a cura di I. Pozzoni, Limina mentis, Villlasanta (MB), 2012.

DI GIOVANNI Antonino, *“Vinta la guerra persa la pace”. Gaetano Salvemini, le elezioni del ‘19 e la questione adriatica*, Annali della Facoltà di Scienze della Formazione, vol 10 Università degli Studi di Catania, 2010.

DI MICHELE Andrea, *Tra due divise. La Grande Guerra degli italiani d’Austria*, Laterza, Bari, 2018.

DI NOLFO Ennio, *La nuova Italia e l’Europa* in „La Storia. Risorgimento e Rivoluzioni Nazionali” vol. XI, De Agostini, Novara, 2004.

DINU Rudolf, „*ALIATUL INAMIC*” *România și cheștiunea războiului contra imperiilor centrale (1914-1916)* in *Marele Război și Europa danubiano-balcanică* a cura di F. Guida, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2016.

DINU Rudolf, „*Il modello italiano*” *nella proclamazione del Regno di Romania (1881)* in *Italia e Romania verso l’unita’ nazionale* a cura di F. Guida, Humanitas, Bucurest, 2011.

DINU Rudolf Mihai, *Italia e Romania nella Triplice Alleanza. Breve storia dell’accessione italiana al trattato austro-romeno del 1883* in *Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno* a cura di I. Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2011

DINU Rudolf, *La diplomazia romena e la guerra italo-ottomana del 1911-1912. Timori e iniziative* in *Revue Roumaine d’Histoire LVI* , 1-4, Editura Academiei Române, Bucurest, 2017

DINU Rudolf, *La questione nazionale e i rapporti tra la Romania e la Triplice Alleanza (1883-1914). Alcune considerazioni*, Roma, 2016

DINU Rudolf, *La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani 1914-1918*, Editura militară, Bucarest, 2006.

DINU Rudolf, *L'avamposto sul Danubio della Triplice Alleanza. Diplomazia e Politica di Sicurezza nella Romania di Re Carlo I (1878-1914)*, Aracne Editrice, Ariccia (Rm), 2015.

DINU Rudolf, *L'Italia e l'Oriente europeo: iniziative politiche entro e fuori la Triplice Alleanza. Le relazioni con la Romania 1908-1911*, Beit, Trieste, 2010.

DINU Rudolf, *Romania. Che farà „la nostra sorella maggiore”? La stampa romena e la neutralità italiana (1914-1915)*, in Quaderni di Storia, Le Monnier, Firenze, 2015.

DINU Rudolf, *Studi italo-romeni. Diplomazia e società 1879-1914*, Editura militară, Bucarest, 2009.

DI RIENZO Eugenio, *L'Italia e il primo conflitto globale, 1914-1918*, Società editrice Dante Alighieri, Roma, 2017.

DI RIENZO Eugenio, „Una Grande Potenza a solo titolo di cortesia”. *Appunti sulla continuità tra tradizione diplomatica dell'Italia liberale e politica estera fascista 1922-1935*, in Nuova Rivista Storica anno 2017, vol. CI, fasc. II, Società editrice Dante Alighieri, Roma, 2017.

DJUVARA Neagu, *Una breve storia dei romeni raccontata ai giovani*, Pavesiana, Roma, 2012.

DOBRE Mihail, *Romania and the reversal of fortune at the end of the first world war. A view from the perspective of Italian diplomacy*, in Revue Roumaine d'Histoire, tomo LVII, 2018, n.1-4, , Gennaio-Dicembre, Editura Academiei Române, Bucarest.

DOROJAN Alina, *La colonia italiana di Bucarest dalla seconda metà dell'Ottocento alla vigilia della prima guerra mondiale* in Imperi e Nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale a cura di I. Cârja, Argonaut, Roma-Cluj Napoca, 2016.

DOROJAN Alina, *L'importanza dell'immigrazione italiana nel processo di modernizzazione della Romania (1859-1918)* in Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno a cura di I. Cârja, Presa Universitară Clujeană, Bistrița, 2010.

DOTTORI Germano, *Italiani allineati e coperti* in La guerra continua a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 1, anno 2023, Gedi, Ariccia (RM).

DUROSELLE Jean Baptiste, *La pace in Europa* in L'età dei totalitarismi e la Seconda Guerra Mondiale, vol. 13, UTET, Torino, 2004.

D'URSO Orlando, *La grande Guerra lontana dalle trincee: la questione adriatica dentro il conflitto militare*, L'Idomeneo, Lecce, 2018.

ECO Umberto, *Il fascismo eterno*, La nave di Teseo, Milano, 1995.

ENNAS Giorgio, *Tra rivoluzione e diplomazia. Giacomo Durando e la politica estera sardo-italiana nei Balcani e nel Mediterraneo orientale, 1856-1862* in *Rassegna storica del Risorgimento*, Anno 110 - Fascicolo 1/2023, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2023.

ESCU-MÜLLER Carmen *Evaluări ale opiniei publice românești asupra fascismului italian (1922-1943)*, Argonaut, Cluj Napoca, 2016.

FARA Andrea, *Italici in Transilvania tra XIV e XVI secolo* in "Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", VI-VII (2004-2005), Editura Academiei Române, Bucarest.

FEJTŐ François, *Requiem per un impero defunto. La dissoluzione del mondo austro-ungarico*, Mondadori, Milano, 1990.

FORNARO Pasquale, *La tentazione autoritaria: istituzioni, politica e società nell'Europa orientale*, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2004.

GILBERT Martin, *La grande storia della prima guerra mondiale*, Mondadori, Milano, 2009.

GOLDSTEIN Erik, *Gli accordi di pace dopo la Grande Guerra*, Il Mulino, Bologna, 2005.

GUIDA Francesco, *Affinità cronologiche e diversità socio-politiche nella formazione degli stati nazionali romeno e italiano* in *Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno* a cura di I Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2011.

GUIDA Francesco, *Il compimento dello stato nazionale romeno e l'Italia. Opinione pubblica e iniziative politico-diplomatiche*, Roma, 1983

GUIDA Francesco, *La Grande Guerra e la Romania. Alcune riflessioni* in *La campagna di Romania (1916-1917: esperienza e memoria storica, Atti del convegno di studi italo-romeno, Venezia 13-14 ottobre 2016, Quaderni della casa Romena di Venezia, XII 2017, Institutul Cultural Român, Bucarest.*

GUIDA Francesco, *La Grande Guerra e l'Europa danubiano-balcanica*, Il Veltro, Roma, 2015

GUIDA Francesco, *"La Grande Romania"*, Periferia, Cosenza, 2022

GUIDA Francesco, *La politica estera dell'Italia negli anni Venti, tra aspirazione all'egemonia nei Balcani e politica di pace obbligata. Un anno caldo per la Jugoslavia, il 1928* in *L'Italia e la Jugoslavia tra le due guerre* a cura di S. Santoro, „Qualestoria. Rivista di storia contemporanea”, Anno XLIX, n. 1, giugno 2021, EUT, Trieste.

GUIDA Francesco, *L'unificazione italiana e il Risorgimento delle nazioni del sud-est europeo in Italia e Romania verso l'Unità Nazionale* a cura di F. Guida, Humanitas, Bucarest, 2011.

GUIDA Francesco, *Romania*, Unicopli, Milano, 2005

Guida Francesco, *Una storia dura. Pagine del Novecento romeno*, Morlacchi Editore, Perugia, 2024.

HITCHINS Keith, *România 1866-1947*, Humanitas, Bucarest, 2017.

HOBSBAWM J. Eric, *Il secolo breve. 1914-1991*, Rizzoli, Milano, 1997.

ISNENGHI Marco ROCHAT Giorgio, *La Grande guerra*, Il Mulino, Bologna, 2014.

JACOB Gheorghe, *Românii în perioada edificării statelor naționale* in *Istoria României* a cura di I.A. Pop e I. Bolovan, Institutul Cultural Român, Cluj Napoca, 2004.

JOLL James, *Cento anni d'Europa 1870/1970*, Universale Laterza, Bari, 1980.

KARLSEN Patrick, *La “questione adriatica”. Una questione europea* in „Annali dell'Istituto Italiano per gli studi storici, Archivio della ricerca di Trieste”, 2016, Vol. XXIX.

LEONCINI Francesco, *Il Congresso dei popoli soggetti all'Austria -Ungheria (ROMA 8-10 APRILE 1918). L'Italia e la costruzione della nuova Europa: un'occasione mancata* in *Quaderni della Casa Romena di Venezia IX 2012*, Institutul Cultural Român, Bucarest, 2013.

LUNGU Ion, *Școală Ardeleană-mișcare ideologică națională iluministă*, Editura Minerva, București. 1978.

MACK SMITH Denis, *Storia d'Italia 1861/1969*, Laterza, Bari, 1987.

MAC MILLAN Margaret, *Parigi 1919*, Mondadori, Segrate (MI), 2001

MARCU Alexandru, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848-1877*, Cartea Românească, Bucarest, 1930.

MARCU Alexandru, *O legiune italiană în Transilvania* in *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, publicato da A. Lapadatu e I. Lupaș, VI 1931-1935, Cartea Românească, Cluj, 1936.

MERLICCO Giordano, *La crisi di luglio e la neutralità italiana: l'impossibile conciliazione tra alleanza con l'Austria e interessi balcanici*, Salento University Publishing, Lecce, 2019.

MERLICCO Giordano, *Opportunismo e interesse nazionale: la politica estera italiana nel luglio 1914* in A. Carteny G. Motta A. Vagnini *Al fronte. La Grande Guerra fra interventismo, cronaca e soccorso*. STORIA D'EUROPA, vol. 19, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2018.

MICHELETTA Luca, *Perché la Libia? Questione libica ed equilibrio nel Mediterraneo nella politica estera italiana dall'unità alla grande guerra* in *La guerra di Libia 1911-1912*, Cappelli, Bologna, 2012.

MILLIN Gertrude, *Rhodes*, Chatto & Windus, Londra, 1933.

MITU Sorin, *Două imagini ale Italiei* in Biserică, Societate, Identitate IN HONOREM NICOLAE BOCȘAN, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2007.

MONZALI Luciano, *Alcune considerazioni sul Patto di Londra e la politica estera italiana fra il 1914 e il 1915*, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2018.

MONZALI Luciano, *Il sogno dell'egemonia. l'Italia, la questione jugoslava e l'Europa centrale (1918-1941)*, Le Lettere, Firenze, 2010.

MONZALI Luciano, *Il colonialismo nella politica estera italiana 1878-1949: momenti e protagonisti*, Società Editrice Dante Alighieri, Roma, 2017.

MONZALI Luciano, *"Il governo Orlando-Sonnino e le questioni coloniali africane alla Conferenza della Pace di Parigi del 1919*, in *Nuova Rivista Storica*, XCVII, n. 1, anno 2013, Società Editrice Dante Alighieri, Roma.

MONZALI Luciano, *La politica estera italiana nel primo dopoguerra 1918-1922. Sfide e problemi* in *Italia contemporanea* n. 256-257, dicembre 2009, Franco Angeli, Roma.

MONZALI Luciano, *L'Italia e la guerra austro-prussiana del 1866. Alcuni aspetti politici e diplomatici*, in *Nuova Rivista Storica*, n. 3, 2016, Società Editrice Dante Alighieri, Roma.

MONZALI Luciano, *"Sidney Sonnino and Serbia"* in *"Serbia and Italy in the Great War"* a cura di V. G. Pavlovic, Istituto per gli Studi Balcanici, Belgrado, 2019.

MONZALI Luciano, *Sidney Sonnino e la politica estera italiana durante la Prima Guerra Mondiale* in *"La fatalità della guerra e la volontà di vincerla. Classe dirigente liberale, istituzioni e opinione pubblica"* a cura di R. Pace, Rubbettino, Soveria Mannelli (CZ), 2019.

- MONZALI Luciano, *Una difficile scelta. Il Patto di Londra e la politica estera italiana 1914-1915* in ACTA HISTRIE, anno 25, n. 4, Capodistria, 2017.
- MOTTA Giuseppe, *Vincitori e vinti: l'Europa centro-orientale nel primo dopoguerra*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2011.
- MURIALDI Paolo, *Storia del giornalismo italiano*, Il Mulino, Bologna, 2014.
- MUSSETTI Mirko, *Romania, bastione imprescindibile* in La fine della pace a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 3, anno 2022, Gedi, Ariccia (RM).
- NASSIM Nicholas Taleb, *Il cigno nero*, Il Saggiatore, Milano, 2007.
- NEGRI Alberto, *Bazar Mediterraneo*, GOG EDIZIONI, 2021.
- NICULESCU Adrian, *Risorgimento italiano e Rigenerazione nazionale romena. Similitudini, sincronie, parallelismi ed una vistosa differenza* in Italia e Romania verso l'unità nazionale a cura di F. Guida, Humanitas, Bucarest, 2011.
- PANDOLFO Michele, *La Somalia coloniale: una storia ai margini della memoria italiana*, Diacronie Rivista di studi di storia contemporanea, Firenze University Press, Firenze, 2013.
- PANKAJ Mishra. *Age of Anger*, Penguin, London, 2017.
- PASTORI Gianluca, *Da Compiègne a Versailles: gli USA e la sfida della pace* in Il 1918 LA VITTORIA E IL SACRIFICIO CONGRESSO DI STUDI STORICI INTERNAZIONALI STATO MAGGIORE DELLA DIFESA ROMA 17-18 OTTOBRE 2018 ATTI DEL CONGRESSO, Roma, 2019.
- PELUFFO Paolo, *Perché l'Italia non è condannata al declino* in La riscoperta del futuro a cura di L. Caracciolo, Limes Rivista Italiana di Geopolitica, n. 10, anno 2021, Gedi, Ariccia (RM).
- POP Adrian. *Le radici di un contenzioso storico* in Sotto il peso del confine imperiale. I Romeni al di là del Prut dall'ultimatum dell'annessione alla proclamazione dell'indipendenza di stato a cura di A. Pop, Recif, Bucarest, 1993.
- POP Ioan Aurel - BOLOVAN Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Editura Școala Ardeleana, Cluj-Napoca, 2016.
- PRODAN David, *Supplex Libellum Valachorum în Istoria formării națiunii române*, Editura Științifică și Enciclopedică. București, 1984.

PUPPO Raoul (a cura di), *La vittoria senza pace. Le occupazioni militari italiane alla fine della grande guerra*, Laterza, Bari, 2014

RAMPINI Federico, *Le linee rosse. Uomini, confini, imperi: le carte geografiche che raccontano il mondo in cui viviamo*, Mondadori, Milano, 2017.

RETEGAN Simion, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2016.

RICCARDI Luca, *Alleati non amici. Le relazioni politiche tra l'Italia e l'intesa durante la prima guerra mondiale*, Morcelliana, Brescia, 1992.

RICCARDI Luca, *La "grandezza" di una media potenza. Personaggi e problemi della politica estera italiana del Novecento*, Società Editrice Dante Alighieri, Roma, 2017.

RICCI Antonio, *Odi et amo: l'inserimento della collettività romena in Italia* in Radici a metà. Trent'anni di immigrazione romena in Italia a cura di M. Căjvăneanu, B. Coccia, A. Ricci, Centro Studi e Ricerche IDOS, Roma, 2022

RUMI Giorgio, *Alle origini della politica estera fascista*, Laterza, Bari, 1968.

SABINE H. George. *Storia delle dottrine politiche*, Etaslibri, Milano, 1998.

SANTORO Stefano, *Alcune considerazioni sulle relazioni italo-jugoslave nel contesto danubiano-balcanico durante il periodo interbellico* in L'Italia e la Jugoslavia tra le due guerre a cura di S. Santoro, „Qualestoria, Rivista di storia contemporanea” Anno XLIX, n. 1, EUT, Giugno 2021, EUT Trieste.

SANTORO Stefano, *Alcuni momenti delle relazioni politiche e culturali fra Italia e Romania nel corso del Novecento*, Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj Napoca, LIX Series Historica, 2020, supplemento n. 2, Editura Academiei Române, Cluj Napoca, 2020

SANTORO Stefano, *Dall'Impero asburgico alla Grande Romania. Il nazionalismo romeno di Transilvania fra Ottocento e Novecento*, Franco Angeli, Milano, 2014,

SANTORO Stefano, *La diplomazia culturale dell'Italia fascista e la Romania* in „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia” XIV-XV, Editura Institutului Cultural Român, București, 2017.

SANTORO Stefano, *La Romania e le annessioni di Transilvania e Bessarabia nel primo dopoguerra* in QUALESTORIA, rivista di storia contemporanea. XLVIII, n. 1, Giugno 2020, EUT Edizioni Università di Trieste.

SANTORO Stefano, *Le relazioni culturali tra Italia e Romania nella prima parte del Novecento* in Cross-Border Journal for International Studies, n. 2, anno 2018, Tritonic, Bucarest.

SANTORO Stefano, *L'Italia e l'Europa orientale. Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943*, Franco Angeli, Milano, 2005

SANTORO Stefano, *Relazioni italo-rumene fra le due guerre mondiali: i documenti di Bucarest* in Storia e futuro, rivista on-line, Editorial Team Ethics n. 12, 2006.

SĂLĂGEAN Marcela, *Introdúcere în istoria contemporană a României*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2013.

SĂLĂGEAN Marcela, *România între 1919 și 1947* in Istoria României a cura di I. A. Pop e I. Bolovan, Institutul Cultural Român, Cluj Napoca, 2004.

SCALEA Daniele, *L'Africa nella politica estera italiana*, Eurasia Rivista di studi geopolitici, n. 3/2009, Feltrinelli, Milano, 2009

SCIARRONE Roberto, *Il giornalismo italiano e la Prima Guerra Mondiale*, in A. Carteny G. Motta A. Vagnini Al fronte. La Grande guerra fra interventismo, cronaca e soccorso. STORIA D'EUROPA, vol. 19, p. 55-65, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2018.

SCURATI Antonio, *M il figlio del secolo*, Bompiani, Milano, 2018

SCURATI Antonio, *M l'uomo della Provvidenza*, Bompiani, Milano, 2020

SCURATI Antonio, *Gli ultimi giorni dell'Europa*, Bompiani, Milano, 2022

SCURTU Ioan - BULEI Ion *Democrația la Români 1866-1938*, Humanitas, Bucarest, 1990.

SECU Ioana Elena, *Le relazioni Sovieto-Romene e il problema della Bessarabia (1924-1940). Prospettive sul ruolo dell'idea russa nella politica estera dell'U.R.S.S.* in Il problema della Bessarabia nelle relazioni Romeno-Sovietiche 1918-2018 a cura di F. R. Mihai e V. Buga, Litera, Bucarest, 2018.

SETON-WATSON Christopher, *L'Italia dal liberalismo al fascismo*, Universale Laterza, Bari, 1973.

SETTE Alessandro, *L'Albania nella strategia diplomatica italiana (1871-1915)*, Nuova Rivista Storica, Volume CII, Fascicolo I (Gennaio-Aprile 2018), Società editrice Dante Alighieri, Roma

SEVERINI Marco, *Il lungo centenario: la prima guerra mondiale* in Acta musei napocensis 52 historica II, Cluj Napoca, 2016.

SILVESTRI Mario, *La decadenza dell'Europa occidentale*, Einaudi, Torino, 1978.

SIMA Ana Victoria, *La religione della Casa Reale di Romania e le sue implicazioni politiche a ridosso della Prima Guerra Mondiale* in Imperi e Nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale a cura di I. Cârja, Argonaut, Roma-Cluj Napoca, 2016.

STAN Ana Maria, *Rivalità culturali franco-italiane in Romania nei primi anni della seconda guerra mondiale* in Guerra e società nel XX secolo a cura di G. Mândrescu e G. Altarozzi. Istituto Italo-Romeno di Studi Storici, Cluj Napoca e Centro interuniversitario per gli Studi sull'Europa centro-orientale dell'Università „La Sapienza” di Roma, Atti del convegno italo-romeno Cluj Napoca-Arcalia 6-8 maggio 2005.

STEFANACHI Corrado, *La riscoperta del prestigio e dello status nelle relazioni internazionali. Il caso dell'Italia da Crispi a Mussolini*, Quaderni di Scienza politica (26) 2, 2019, Il Mulino, Bologna, 2019.

ȘERBAN Ionuț, *Politică și diplomație europeană. România și Italia în relațiile internaționale în epoca modernă*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2019.

TOMI Raluca, *L'emigrazione italiana nei Principati romeni e il suo ruolo nella modernizzazione delle comunità urbane (1825-1866)* in Unità nazionale e modernità nel Risorgimento italiano e romeno a cura di I. Cârja, Presa Universitară Clujeană, Bistrița, 2010.

VAGNINI Alessandro, *L'Italia e i Balcani nella grande guerra. Ambizioni e realtà dell'imperialismo italiano*, Carocci, Roma, 2016.

VAGNINI Alessandro, *Ripensare il Risorgimento* in Il Risorgimento italiano e i movimenti nazionali in Europa. Dal modello italiano alla realtà dell'Europa centro-orientale a cura di G. Altarozzi e C. Sigmirean, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2013.

VAGNINI Alessandro, *The Romanian and Italian Delegations at the Paris Peace Conference* in A. Carteny G. Motta A. Vagnini, *Al fronte. La Grande Guerra fra interventismo, cronaca e soccorso*. STORIA D'EUROPA, vol. 19, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2018.

VIGEZZI Brunello, *Politica estera e opinione pubblica in Italia, dall'Unità ai giorni nostri*, Jaca Book, Milano, 1991.

VERGATTI Radu Ștefan, *Le circostanze storiche dell'unione della Bessarabia con la Romania* in Il problema della Bessarabia nelle relazioni Romeno-Sovietiche 1918-2018 a cura di F. R. Mihai e V. Buga, Litera, Bucarest, 2020.

WILSON Thomas Woodrow, *i Quattordici punti* in Storia e storiografia a cura di A. Desideri, D'Anna, Firenze, 1986.

ZAFFI Davide, *L'autodeterminazione wilsoniana* in Quaderni della Casa Romena di Venezia, IX, 2012, Institutul Cultural Român, Bucarest, 2013.

ZAMFIROIU Lilian, *Relazioni diplomatiche Romeno-Italiane 1918-1940*, Tritonic, Bucarest, 2012.

Sitografia

Documenti Diplomatici Italiani: <https://www.farnesina.ipzs.it/series/>, aprilie 2021-ianuarie 2023

Ziare:

Avanti: <http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornali/CFI0422392>, accesat în perioada septembrie 2020-ianuarie 2021

Corriere della Sera:

https://archivio.corriere.it/Archivio/interface/slider_pagine.html, accesato în perioada aprilie 2019-decembrie 2019

Il Messaggero: <http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/emeroteca/classic/BVE0664750>, accesato în perioada septembrie 2024-ianuarie 2025

La Stampa: <http://www.archiviolaStampa.it/> accesat în perioada ianuarie 2020-mai 2020